

- С.Д.Максименка та Р.О.Семенової. – Т. 6. – Вип. 4. – Житомир: Вид. ЖДУ ім. І.Франка, 2009 – С. 5-26.
14. Семенова Р.О. Обдарованість як проблема сучасної освіти / Р.О. Семенова // Актуальні проблеми психології: Психологія обдарованості: Збірник наукових праць / За ред. С.Д.Максименка та Р.О.Семенової. – Т.:6 – Вип. 5 – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.. І.Франка, 2010. – С. 7-22.
  15. Холодная М.А. Психологическое тестирование и право личности на собственный вариант развития / М.А.Холодная // Психология. Журнал высшей школы экономики. – 2004. – Т.І, №2. С. 66-75.
  16. Щебланова Е.И. Психологическая диагностика одаренности школьников: проблемы, методы, результаты исследований и практики / Е.И.Щебланова / - М.: Изд. Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд. НПО «МОДЭК», 2004. – 368с.
  17. Экземплярский В.М. Проблема одаренности / М.: Русский книжник, 1923, - 136 с.

УДК 159.928

Д. К. Корольов

ДІАГНОСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ МЕТОДУ ОЦІНКИ ПРОЯВІВ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація

Метою представленої роботи стало дослідження в культурному контексті України діагностичних можливостей методу оцінки ознак обдарованості. Результати показують, що метод є інформативним інструментом, який надає важливі дані, недосяжні за допомогою інших методів ідентифікації обдарованості. Висвітлені також результати емпіричного аналізу діагностичних можливостей методу оцінки стабільності ознак обдарованості.

Ключові слова: обдарованість, психодіагностика, валідність, надійність.

Аннотация

Целью представленной работы стало исследование в культурном контексте Украины диагностических возможностей метода оценки признаков одаренности. Результаты показывают, что метод является информативным инструментом, предоставляющим важные данные, недоступные с помощью других методов идентификации одаренности. Освещены также результаты эмпирического анализа диагностических возможностей метода оценки стабильности признаков одаренности.

Ключевые слова: одаренность, психодиагностика, валидность, надежность.

Постановка проблеми. Ефективну ідентифікацію обдарованості слід

розглядати як умову розвитку та максимально повного використання потенціалу обдарованих. Попри сторічну історію психодіагностика обдарованості не змогла повною мірою досягти поставлених перед нею цілей — розробити технологію виявлення осіб, які мають потенціал до особливих досягнень, та ефективно прогнозувати розвиток зазначеного потенціалу.

Отже, психодіагностика обдарованості знаходиться у постійному пошуку нових підходів та технологій, що дозволили б краще вирішити проблеми дослідження такого складного, комплексного та суперечливого феномену як обдарованість. У теперішній час у світі провідними методами виявлення обдарованих є тестування здібностей [8, с. 947—970] та експертна оцінка проявів обдарованості за спеціально розробленими переліками [5; 6, с. 879].

Шкали оцінки проявів обдарованості доповнюють та розширюють інформацію, отриману від тестів інтелекту [5, с. 177]. У західних дослідженнях шкали оцінки проявів обдарованості є інструментами визначення обдарованості учнів, що найбільш широко використовуються після тестів інтелекту [5, с. 183]. Оцінка викладачем є частиною систем ідентифікації кандидатів у багатьох навчальних програмах для обдарованих [6, с. 879].

Оцінка викладачем здатна допомогти ідентифікувати обдарованих, які не показують високих результатів за стандартизованими тестами інтелекту. Дослідженнями останніх кількох десятиріч встановлено, що викладачі здатні ідентифікувати серед своїх учнів обдарованих, якщо їм запропоновані конкретні чіткі критерії. Використання докладних оцінних переліків та шкал суттєво допомагає усунути суб'єктивність оцінювання [6, с. 879].

Першою методикою з відомими психометричними характеристиками, спрямованою на оцінку проявів обдарованості, стала опублікована у 1976 році Шкала оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів (Scale for Rating Behavioral Characteristics of Superior Students — SRBCSS). Методика розроблена Дж. Рензулі, Л. Смітом, А. Уайтом, С. Каллаганом, Р. Гартманом, К. Весбергом [7, с. 880].

Проте в Україні метод оцінки проявів обдарованості за спеціально

розробленими переліками маловідомий, відсутні конкретні адаптовані методики.

Мета роботи — визначити в культурному контексті України діагностичні можливості методу оцінки проявів обдарованості на прикладі шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів.

Виклад основного матеріалу. Вибірка складалась з 57 студентів другого курсу факультету інформаційних систем та технологій Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Серед досліджуваних налічувалось 29 жінок та 28 чоловіків віком від 18 до 20 років, середній вік 18,9 роки. Студенти брали участь у дослідженні добровільно.

Інструментарій дослідження — Шкала оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів у варіанті, що був запропонований Д. Чаном [4, с. 40—51]. Методику було перекладено українською мовою. Кожний досліджуваний оцінював трьох своїх одногрупників. У результаті було отримано 165 заповнених бланків методики.

Інший аспект застосування Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів у представленому дослідженні — самооцінка. Кожний досліджуваний не лише оцінював своїх одногрупників, але й за аналогічним алгоритмом — себе. Встановлено, що результатам оцінювання особистісних проявів можна довіряти значно більшою мірою, якщо оцінка інших людей та самооцінка об'єкта оцінювання збігаються або близькі. У разі неузгодженості цих двох рядів оцінок потрібне подальше поглиблене психодіагностичне дослідження з метою визначення причин даного явища.

Досліджуваним також давалась інструкція оцінити стабільність перелічених у Шкалі оцінки поведінкових характеристик кращих учнів якостей в об'єктів оцінювання за шкалою від 1 до 3, де “1 – рівень прояву риси не стабільний”, “2 – важко відповісти”, “3 – рівень прояву риси стабільний”

Крім Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів для визначення рівня обдарованості досліджуваних використано традиційну експертну оцінку обдарованості — за одним інтегральним показником —

загальною розумовою обдарованістю. Загальну розумову обдарованість досліджуваних оцінювали одногрупники та викладачі. Здійснювалась також самооцінка загальної розумової обдарованості.

У якості показника розумової обдарованості студентів також використано академічну успішність, що визначалась через середній бал. Академічна успішність може розглядатись як показник актуальної обдарованості — обдарованості, що реалізувалась у конкретних досягненнях.

Одним з важливих показників потенційної розумової обдарованості є рівень інтелекту. Для дослідження останнього використано скорочений варіант тесту структури інтелекту Р. Амтхауера, розроблений А. М. Вороніним та С. Д. Бірюковим [1].

Першим етапом аналізу даних стала перевірка внутрішньої узгодженості субшкал Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів. Усі отримані показники відповідають психометричним вимогам. Коефіцієнти альфа Кронбаха є високими, найнижчий дорівнює 0,85, коефіцієнти дискримінативності значно вищі за мінімально необхідний рівень у 0,20.

Проте виявилось, що факторна структура перекладеної Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів відрізняється від оригінальної версії. Експлораторний факторний аналіз, проведений методом головних компонент, як з наступним ортогональним варімакс-обертанням, так і з косокутним обертанням методом прямий облімін, надали фактори, які за числом та змістом відрізняються від змісту зазначених вище субшкал. При виділенні п'яти факторів їх зміст також не збігся зі змістом субшкал методики.

Наступним кроком став конфірматорний факторний аналіз, що надає можливість перевірити відповідність апріорі заданої факторної моделі даним. Як модель з ортогональними факторами, так і модель з факторами, які корелюють, виявилась такою, що недостатньо відповідає даним, що засвідчили всі показники відповідності моделі даним.

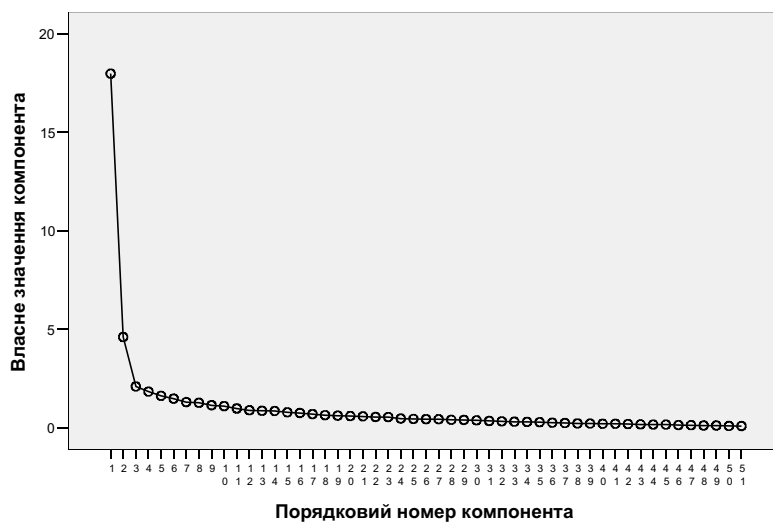
Отже, було зроблено висновок про необхідність визначення в культурному контексті України іншої факторної структури методики та інших

субшкал.

При застосуванні методу головних компонент критерій осипу (мал. 1) вказує на доцільність факторної структури з трьох компонент.

Після ортогонального обертання факторної структури за допомогою методу варімакс отримане факторне рішення пояснило 48,4 % загальної дисперсії змінних.

Перший фактор, що пояснює 17,5 % дисперсії, слід інтерпретувати як креативність. До нього увійшли такі ознаки (у порядку значущості): оригінальність; гумор; багатоманітність ідей та рішень; багатство ідей; комунікативні здібності; фантазування; багате та жваве мовлення; висока оцінка гумору; повага з боку товаришів; схильність до спрямованої активності; різнобічні інтереси; кооперативна поведінка; прийняття себе; здатність організувати та структурувати; ризикованість; естетичне сприйняття; великий словниковий запас; нонконформізм.

Мал. 1. Графік власних значень компонентів

Зміст перелічених ознак вказує, що в межах даного фактора об'єдналися пункти субшкал креативності та лідерських здібностей.

Другий фактор, що відповідає за 17,1 % дисперсії змінних, варто розглядати як інтелектуальні здібності. Фактор навантажений у порядку

значущості такими пунктами: розуміння часових та фінансових концептів; легкість здійснення складних розрахунків; аналітичні розумові здібності; розуміння причинно-наслідкових зв'язків; розуміння математичних символів; інтерес до вимірів та розрахунків; широкі знання; здатність оперувати абстракціями; здатність переносити надбані вміння у нові ситуації; точні спостереження; орієнтація на віддалені завдання; розвинене образне мислення; здатність усвідомлювати та визначати пріоритети у цілях; наполегливість у переслідуванні цілей; здатність до класифікації та впорядкування; здатність узагальнювати; постійна зацікавленість у природничих науках; зацікавленість у знаходженні причинно-наслідкових зв'язків; великий обсяг спеціальних знань; здатність пристосовувати та модифікувати предмети та ідеї; ретельність у спостереженнях; легке запам'ятовування фактів; здатність осягнути принципи.

Отже, даний фактор об'єднав пункти субшкал здібностей до навчання та здібностей до точних наук.

Третій фактор, що пояснює 13,8 % дисперсії змінних, об'єднав пункти субшкали мотивації до навчання у такому порядку: відповідальна поведінка; наполеглива праця над завданнями; самостійність у навчанні; здатність до концентрації; здатність доводити справи до кінця; зосередження на справі; наполегливість у пошуку інформації; тривалий інтерес до певних речей; прийняття особистої відповідальності; мала потреба у зовнішній мотивації.

Викладені результати свідчать, що імпліцитна теорія обдарованості, що визначена в нашому дослідженні в культурному контексті України, відповідає трьохкомпонентній моделі обдарованості Дж. Рензулі. Україномовний варіант Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів має передбачати три субшкали: інтелектуальні здібності, креативність, мотивація.

На підставі даних результатів із пунктів, що мають високі факторні навантаження та валідні за змістом, сформовано три внутрішньо узгоджені субшкали (табл. 1).

Показники внутрішньої узгодженості модифікованих субшкал Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів

Субшкала	◇ Кронбаха	Пункти	Скорегований коефіцієнт кореляції пункту із субшкалою
Інтелектуальні здібності	0,93	2. Здатність узагальнювати.	0,58
Субшкала	◇ Кронбаха	Пункти	Скорегований коефіцієнт кореляції пункту із субшкалою
		3. Великий обсяг спеціальних знань.	0,63
		4. Здатність осягнути принципи.	0,50
		6. Розуміння причинно-наслідкових зв'язків.	0,66
		7. Аналітичні розумові здібності.	0,67
		8. Широкі знання.	0,70
		9. Здатність оперувати абстракціями.	0,58
		10. Легке запам'ятовування фактів.	0,54
		11. Точні спостереження.	0,60
		13. Здатність переносити надбані вміння в нові ситуації.	0,63
		14. Інтерес до вимірів та розрахунків.	0,63
		15. Легкість здійснення складних розрахунків.	0,71
		16. Розуміння часових та фінансових концептів.	0,62
		17. Розуміння математичних символів.	0,66
Субшкала	◇ Кронбаха	Пункти	Скорегований коефіцієнт кореляції пункту із субшкалою
		18. Здатність до класифікації та впорядкування.	0,57
		19. Ретельність у спостереженнях.	0,66
		21. Зацікавленість у знаходженні причинно-наслідкових зв'язків.	0,51
		22. Розвинене образне мислення.	0,57

		29. Здатність пристосовувати та модифікувати предмети та ідеї.	0,50
Креативність	0,90	1. Великий словниковий запас.	0,55
		5. Різнобічні інтереси.	0,58
		23. Гумор.	0,77
		24. Оригінальність.	0,80
		25. Естетичне сприйняття.	0,53
		26. Ризикованість.	0,40
		27. Багатоманітність ідей та рішень.	0,71
		28. Висока оцінка гумору.	0,59
Субшкала	◇ Кронбаха	Пункти	Скорегований коефіцієнт кореляції пункту із субшкалою
		30. Багатство ідей.	0,73
		31. Фантазування.	0,57
		32. Нонконформізм.	0,48
		36. Прийняття себе.	0,55
		40. Багате та жваве мовлення.	0,58
Мотивація	0,91	33. Відповідальна поведінка.	0,72
		41. Здатність до концентрації.	0,72
		42. Самостійність у навчанні.	0,67
		43. Тривалий інтерес до певних речей.	0,61
		44. Наполегливість у пошуку інформації.	0,74
		45. Наполеглива праця над завданнями.	0,77
		46. Прийняття особистої відповідальності.	0,62
		47. Здатність доводити справи до кінця.	0,78
		48. Зосередження на справі.	0,69
Субшкала	◇ Кронбаха	Пункти	Скорегований коефіцієнт кореляції пункту із субшкалою
		51. Мала потреба у зовнішній мотивації	0,41

Коефіцієнти альфа Кронбаха для всіх субшкал не менші за 0,90. Усі пункти є високо дискримінативними, відповідні коефіцієнти для більшості пунктів знаходяться у межах 0,50-0,70, найменший дорівнює 0,40.

Валідність сформованих субшкал доводять їх кореляції з іншими показниками обдарованості (табл. 2).

Коефіцієнти кореляції модифікованих субшкал Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів та показників обдарованості

Субшкала	Академічна успішність	Експертна оцінка обдарованості викладачами	Експертна оцінка обдарованості одногрупниками	Коефіцієнт інтелекту
Інтелектуальні здібності	0,81**	0,60**	0,69**	0,35**
Креативність	0,09	0,31*	0,44**	- 0,04
Мотивація	0,78**	0,58**	0,68**	0,27*

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

$n = 55$

Субшкала інтелектуальних здібностей найбільшою мірою пов'язана з усіма показниками обдарованості. Схожим чином, але з трохи меншими коефіцієнтами кореляції, пов'язана з показниками обдарованості субшкала мотивації. Субшкала креативності демонструє зв'язок лише з експертними оцінками обдарованості викладачами та одногрупниками. Як і слід було очікувати, креативність не пов'язана з академічною успішністю та інтелектом.

Субшкали Шкали поведінкових характеристик кращих учнів виявились, з одного боку, найтісніше пов'язаними з академічною успішністю, з іншого боку, найслабше — з коефіцієнтом інтелекту. Академічна успішність є однією з форм, у яких проявляється обдарованість. Навпаки, інтелект є складовою структури обдарованості, вказує на потенційну обдарованість. Таким чином, досліджувана шкала в першу чергу вимірює реалізовану (актуальну) обдарованість. Отже, шкала може використовуватись тоді, коли інші показники актуальної обдарованості є неінформативними.

Бачимо, що кореляції модифікованих субшкал з оцінками обдарованості викладачами та одногрупниками дуже схожі. Це доводить валідність як експертних оцінок викладачів, так і одногрупників. Відмітимо, що коефіцієнти валідності дещо вищі у разі оцінки обдарованості одногрупниками. Однак це не свідчить про більшу валідність експертної оцінки обдарованості

одногорупниками, адже показники за модифікованими шкалами також є оцінками одногорупників. Таким чином, у даному випадку проявляється контамінація критерію.

Наступний етап аналізу — перевірка можливості використання самооцінки з метою психодіагностики розумової обдарованості. Як видно з табл. 3, самооцінка обдарованості як за окремими її складовими, так і загалом, слабо пов'язана з експертною оцінкою. Особливо добре це видно на прикладі загальної оцінки розумової обдарованості. Так, загальна оцінка власної розумової обдарованості виявляється зовсім не пов'язаною з будь-якими експертними оцінками обдарованості. Однак самооцінка за субшкалами Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів виявляється все ж таки пов'язаною з експертною оцінкою за тими ж шкалами. Це свідчить про те, що самооцінка конкретних поведінкових проявів обдарованості має більше діагностичне значення порівняно з генералізованою оцінкою власної розумової обдарованості.

Таблиця 3.

Коефіцієнти кореляції експертної оцінки та самооцінки обдарованості

Експертна оцінка		Самооцінка за модифікованими субшкалами Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів			Самооцінка за шкалою розумової обдарованості
		Інтелектуальні здібності	Креативність	Мотивація	
Оцінка за модифікованими субшкалами Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів	Інтелектуальні здібності	0,29*	0,25	0,25	0,07
	Креативність	0,13	0,48**	0,02	0,03
	Мотивація	0,30*	0,25	0,33*	0,13
Оцінка за шкалою розумової обдарованості		0,25	0,24	0,27*	0,14

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

$n = 55$

Аналогічним чином загальна самооцінка розумової обдарованості не продемонструвала зв'язків з іншими використаними в дослідженні критеріями обдарованості — академічною успішністю, оцінкою викладачами рівня розумової обдарованості студентів, коефіцієнтом інтелекту. Між зазначеними показниками обдарованості та самооцінкою за субшкалами Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів проявилась лише одна статистично значуща кореляція. Самооцінка за субшкалою інтелектуальних здібностей корелювала з оцінкою викладачами рівня розумової обдарованості студента ($r = 0,31$; $p < 0,05$; $n = 57$). Проте цей зв'язок слабкий.

Отже, використання з метою ідентифікації обдарованості самооцінки обдарованості як в загальному плані, так і за окремими субшкалами Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів не є виправданим.

Викладені результати узгоджуються з даними зарубіжних дослідників. Так, встановлено, що кожний показник Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів здатний на рівні статистичної значущості 0,01 дискримінувати групу обдарованих учнів від учнів, які визначені як середні. Кореляція шкал мотивації та навчання з результатами стандартизованих тестів інтелекту та досягнень перебуває в межах 0,36-0,61. Шкала креативності корелює з вербальними субтестами Тесту Торренса у межах 0,37-0,48, проте зв'язки з невербальними субтестами зазначеної методики є статистично незначущими. Показники шкали лідерства корелювали з результатами соціометрії за критерієм лідерства на рівні 0,75-0,84 [3, с. 478].

Далі перевірялась гіпотеза щодо можливості збільшення валідності методу оцінки проявів обдарованості через врахування стабільності зазначених проявів. Гіпотеза ґрунтувалась на роботах Г. Олпорт, який виділяв у особистості кардинальні, центральні та другорядні риси. Центральні риси є, так би мовити, будівельними блоками індивідуальності. Г. Олпорт вважав, що для характеристики особистості важливими є лише 5-10 центральних рис [2, с. 281]. Подальші дослідження показали, що саме стабільні в часі риси є добрими предикторами поведінки. Риси особистості з більшою ймовірністю можуть

передбачити лише поведінку тих людей, в яких ця риса явно виражена. У термінології Г. Олпорта це — або кардинальна, або центральна диспозиція [2, с. 299-300]. Проте даний підхід не було застосовано до прогнозування проявів обдарованості.

З метою врахування показника стабільності в оцінці прояву обдарованості було застосовано три алгоритми. По-перше, для кожної модифікованої субшкали Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів розраховувався показник стабільності шляхом додавання оцінок стабільності за кожним пунктом, що належить до субшкали. Отриманий підсумковий показник надавав можливість поділити вибірку навпіл, на групи зі стабільними та нестабільними показниками за цією субшкалою. У межах кожної групи розраховувались кореляції за Пірсоном між показником за субшкалою та критеріями обдарованості. Далі вся процедура повторювалась для кожної наступної субшкали (табл. 4).

Таблиця 4

Кореляції критеріїв обдарованості та показників проявів обдарованості в групах з високою та низькою їх стабільністю

Критерії обдарованості	Показники Шкали поведінкових характеристик кращих учнів					
	Інтелектуальні здібності		Креативність		Мотивація	
	Стабільність		Стабільність		Стабільність	
	Висока n = 29	Низька n = 26	Висока n = 28	Низька n = 27	Висока n = 27	Низька n = 28
Академічна успішність	0,40*	0,46*	- 0,30	0,31	0,41*	0,30
Експертна оцінка обдарованості викладачами	0,43*	0,55**	- 0,17	0,50**	0,40	0,40*
Експертна оцінка обдарованості однокласниками	0,71**	0,50**	0,09	0,56**	0,60**	0,54
Коефіцієнт інтелекту	0,28	0,16	- 0,21	0,00	0,35	- 0,06

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

По-друге, оцінки за кожним пунктом Шкали поведінкових характеристик кращих учнів перед статистичною обробкою зважувались (множились) на оцінки стабільності кожного пункту (табл. 5).

Кореляції критеріїв обдарованості та модифікованих субшкал Шкали поведінкових характеристик кращих учнів, що зважені відповідно до показників їх стабільності

Критерії обдарованості	Показники Шкали поведінкових характеристик кращих учнів					
	Інтелектуальні здібності		Креативність		Мотивація	
	Зважені	Звичайні	Зважені	Звичайні	Зважені	Звичайні
Академічна успішність	0,78**	0,81**	0,09	0,09	0,83**	0,78**
Експертна оцінка обдарованості викладачами	0,64**	0,60**	0,33*	0,31*	0,58**	0,58**
Експертна оцінка обдарованості одногрупниками	0,68**	0,69**	0,33*	0,44**	0,64**	0,68**
Коефіцієнт інтелекту	0,38**	0,35**	- 0,26	- 0,04	0,28*	0,27*

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

$n = 55$

Таким чином, внесок стабільних проявів у підсумковий показник за субшкалою був втричі вагоміший, ніж нестабільних.

По-третє, при підрахунку підсумкових показників за субшкалами враховувались лише бали за тими пунктами, що мали оцінки стабільності на рівні трьох, тобто прояви оцінювались як стабільні (табл. 6).

Кореляції критеріїв обдарованості та модифікованих субшкал Шкали поведінкових характеристик кращих учнів, що розраховані на підставі стабільних показників

Критерії обдарованості	Показники Шкали поведінкових характеристик кращих учнів					
	Інтелектуальні здібності		Креативність		Мотивація	
	Стабільні	Звичайні	Стабільні	Звичайні	Стабільні	Звичайні
Академічна успішність	0,55**	0,81**	0,15	0,09	0,59**	0,78**
Експертна оцінка обдарованості викладачами	0,62**	0,60**	0,37**	0,31*	0,60**	0,58**
Експертна оцінка обдарованості одногрупниками	0,64**	0,69**	0,30*	0,44**	0,58**	0,68**
Коефіцієнт інтелекту	0,38**	0,35**	0,01	- 0,04	0,33*	0,27*

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

$n = 55$

Патерни кореляцій критеріїв обдарованості та субшкал Шкали оцінювання поведінкових проявів обдарованості, що отримані при застосуванні кожного з трьох способів врахування показників стабільності, схожі між собою та з кореляціями критеріїв обдарованості з показниками за цими субшкалами, котрі підраховані в звичайний спосіб.

Такі результати схиляють до думки, що використання показників стабільності суттєво не впливає на діагностичний потенціал досліджуваних субшкал.

Подальший аналіз підтвердив викладене припущення. Зокрема, множинний регресійний аналіз показав, що показники за модифікованими субшкалами Шкали оцінювання поведінкових характеристик кращих учнів та сумарні показники стабільності пунктів цих субшкал є взаємозамінними. Тобто до рівняння регресії, де незалежною змінною є один із критеріїв обдарованості (почергово аналізувались всі), в якості залежних змінних зі статистичних міркувань доцільно включати або показник за субшкалою, або сумарний показник стабільності пунктів субшкали. Цей статистичний результат в змістовому плані означає, що інформація показника за субшкалою та показника її стабільності дуже схожа, додавання інформації про стабільність проявів, що оцінюються субшкалою, не дає відчутного виграшу в прогнозуванні.

Ситуація стає більш зрозумілою, якщо подивитись на кореляції показників за субшкалами, що отримані із врахуванням та без врахування показників стабільності оцінок за пунктами (табл. 7).

Отримані дані підштовхують до логічного припущення, що досліджувані не здатні диференціювати при оцінюванні рівень розвитку ознаки обдарованості та стабільність прояву цієї ознаки. Проте кореляції показників обдарованості та оцінок їх стабільності не підтверджують такої думки. Отримані коефіцієнти кореляції варіюють від 0,19 до 0,82, медіанна кореляція дорівнює 0,52. Отже, ці два ряди оцінок не є тотожними, зв'язок між ним є помірним.

Кореляції показників обдарованості, що розраховані із врахуванням та без врахування їхньої стабільності

Показник	Показник							
	Кре ати вніс ть	Мот ива ція	Інте лек т (зва жен ий пок азн ик)	Кре ати вніс ть (зва жен ий пок азн ик)	Мот ива ція (зва жен ий пок азн ик)	Інте лек т (ста біль ний пок азн ик)	Кре ати вніс ть (ста біль ний пок азн ик)	Мот ивац ія (ста біль ний пока зник)
Інтелект	0,52**	0,84**	0,96**	0,49**	0,81**	0,84**	0,41**	0,73**
Креативність		0,38**	0,43**	0,95**	0,28*	0,35**	0,85**	0,18
Мотивація			0,80**	0,32*	0,95**	0,66**	0,24	0,84**
Інтелект (зважений показник)				0,42**	0,80**	0,94**	0,38**	0,75**
Креативність (зважений показник)					0,23	0,36**	0,95**	0,16
Мотивація (зважений показник)						0,68**	0,17	0,94**
Інтелект (стабільний показник)							0,39**	0,72**
Креативність (стабільний показник)								0,15

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

$n = 55$

Наступний аспект аналізу — визначення можливості використати для психодіагностики обдарованості експертні оцінки обдарованості за тими ознаками, що сам досліджуваний оцінює як стабільні.

Для цього було повторено розрахунки, що викладені вище, але замість оцінок стабільності експертів застосовувались самооцінки стабільності ознак обдарованості. Усі три алгоритми дають близькі результати, тому з міркувань економії місця наведемо лише кореляції критеріїв обдарованості з оцінками експертів, що стосувались лише тих ознак, котрі самі досліджувані оцінили як стабільні (табл. 8).

Кореляції критеріїв обдарованості та модифікованих субшкал Шкали поведінкових характеристик кращих учнів, що розраховані на підставі стабільних за самооцінкою показників

Критерії обдарованості	Показники Шкали поведінкових характеристик кращих учнів					
	Інтелектуальні здібності		Креативність		Мотивація	
	Стаб. за са мо ц.	Стаб. за екс п. оці нко ю	Стаб. за са мо ц.	Стаб. за екс п. оці нко ю	Стаб. за са мо ц.	Стаб. за екс п. оці нко ю
Академічна успішність	0,27*	0,55**	0,08	0,15	0,17	0,59**
Експертна оцінка обдарованості викладачами	0,33*	0,62**	0,21	0,37**	0,27*	0,60**
Експертна оцінка обдарованості однокласниками	0,36**	0,64**	0,19	0,30*	0,42**	0,58**
Коефіцієнт інтелекту	0,20**	0,38**	- 0,15	0,01	- 0,04*	0,33*

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

$n = 55$

З наведеної таблиці видно, що така процедура загалом знижує кореляції шкал, що аналізуються, із критеріями обдарованості.

Отримані дані, складається враження, не узгоджуються з результатами зарубіжних досліджень, що згадувались вище. Зокрема, Д. Кенрік та Д. Стрінгфілд запропонували досліджуваним опитувальник самооцінки, що охоплював шістнадцять рис особистості. Досліджувані також ставили помітки біля кожної з шістнадцяти рис: за цими помітками робився висновок про те, які риси особистості самі досліджувані вважали в себе стійкими, а які — ні. Крім того, друзі та батьки досліджуваних заповнювали цей опитувальник та оцінювали їх особистісні особливості. Середня кореляція між показниками самооцінки та оцінки батьків та друзів склала 0,25. Але коли розглядалися найбільш стійкі риси за суб'єктивною оцінкою досліджуваних, кореляція між показниками самооцінки та оцінками друзів склала 0,62; кореляція між

показниками самооцінки та оцінками друзів дорівнювала 0,61; між оцінками батьків та друзів — $r = 0,61$. З іншого боку, коли дослідники брали лише ту рису, котру досліджуваний оцінював як найменш стійку, три аналогічні оцінки складали відповідно 0,16; 0,12; 0,39 [2, с. 299-300].

Отримані результати не підтверджують валідність додаткової оцінки стабільності якостей обдарованості. Оцінки інтенсивності та стабільності прояву якостей обдарованої особистості виявляються взаємозамінними. На рівні окремих якостей досліджувані, складається враження, здатні диференціювати параметри рівня розвитку та стабільності прояву ознак обдарованості. Однак коли відбувається перехід до таких похідних узагальнених параметрів як інтелектуальні здібності, креативність, мотивація, інформація з двох джерел стає вкрай близькою. Ймовірно, інструкцію, що вимагає визначити, якою мірою певний прояв обдарованості властивий суб'єкту, що оцінюється, слід вважати достатньою та використовувати в подальших дослідженнях.

Висновки. Метод оцінки проявів обдарованості, що в представленому дослідженні реалізований у вигляді Шкали поведінкових характеристик кращих учнів, є надійним та валідним інструментом діагностики актуальної обдарованості. У культурному контексті України Шкала поведінкових характеристик кращих учнів має включати три субшкали — інтелектуальних здібностей, креативності та мотивації. Такий поїдл узгоджується з трьохкомпонентною моделлю обдарованості Дж. Рензулі.

Подальші дослідження мають з'ясувати діагностичні можливості методики для студентів гуманітарних спеціальностей та учнів шкіл.

Summary

The purpose of this investigation was to explore the diagnostic features of the giftedness behavioral characteristics assessment method in Ukrainian cultural context. The method was demonstrated to be a viable instrument, yielding important data that was not available by other instruments of identifying gifted students. Also the author presents empirical analysis of diagnostic features of giftedness signs stability assessment method.

Key words: giftedness, assessment, validity, reliability.

Список використаних джерел

1. Корольов Д. К. Психометричні характеристики скороченого варіанту тесту структури інтелекту Р. Амтхауера // Психологічний інструментарій визначення рівня обдарованості особистості. — Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2008. — С. 12-24.
2. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. — СПб. : Питер, 2001. — 608 с.
3. Burke J. P., Haworth C. E., Ware W. B. Scale for rating behavioral characteristics of superiors students: An investigation of factor structure / J. P. Burke, C. E. Haworth, W. B. Ware // The Journal of special education. — 1982. — Vol. 16, № 4. — P. 477—485.
4. Chan D. W. Identifying gifted and talented students in Hong Kong / D. W. Chan // Roeper Review. — 2000. — Vol. 22, № 2. — P. 40—51.
5. Pfeiffer S. I, Blei S. Gifted identification beyond the IQ test: rating scales and other assessment procedures / S. I. Pfeiffer // Handbook of giftedness in children. — New York, — 2008. — P. 177—198.
6. Renzulli J. S. Teacher nominations / B. Kerr // Encyclopedia of giftedness, creativity, and talent. — Thousand Oaks, 2009. — P. 878—880.
7. Renzulli J. S. Teacher rating scales / B. Kerr // Encyclopedia of giftedness, creativity, and talent. — Thousand Oaks, 2009. — P. 880—881.
8. Silverman L. K. The measurement of giftedness / K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg, R. F. Subotnik // International handbook of giftedness and talent. — Amsterdam — Boston — London — New York — Oxford — Paris — San Diego — San Francisco — Singapore — Sydney — Tokyo, — 2002. — P. 947—970.

УДК 159.922

А. С. Борисюк

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ФАХІВЦЯ

Анотація

У статті розглянуто професійну ідентичність як складову професійної свідомості фахівця. Показано взаємозв'язок соціального та особистісного компонентів професійної ідентичності. Професійну ідентичність визначено як багаторівневу динамічну структуру, інтегративне поняття, що об'єднує в собі елементи особистісної та соціальної ідентичності. Наголошено на взаємозв'язку професійної ідентичності з такими категоріями, як